

СЕКЦІЯ 3 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.431:343.1/.28/.29-044.337(100:477)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2025-2-3>

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ НА ОСНОВІ СТАНДАРТІВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНА МОДЕЛЬ ДОКТРИНАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Бухтоярова Валерія Вадимівна,
аспірантка кафедри національного, міжнародного права
та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
vvkhrystiuk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2994-5097

Актуальність теми. В умовах збройної агресії проти України особливої ваги набуває необхідність перегляду чинного кримінального законодавства у сфері протидії експлуатації людини відповідно до міжнародних стандартів, зокрема практики Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини. Зростання випадків системного сексуального та трудового поневолення цивільного населення в умовах збройного конфлікту вимагає нормативного реагування, що ґрунтується на міжнародно визнаних правових засадах.

Мета. Метою дослідження є формування доктринальної моделі реформування кримінального законодавства України, що передбачає гармонізацію з практикою Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини у частині кваліфікації експлуатаційних правопорушень, з урахуванням контексту збройного конфлікту.

Методи. У дослідженні застосовано компаративний, системно-структурний та формально-юридичний методи, що дозволили зіставити положення Кримінального кодексу України з міжнародними кримінально-правовими стандартами, а також проаналізувати правозастосовну практику Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини щодо експлуатації особи.

Результати. На основі індикативних матриць встановлено, що чинна редакція ст. 438 КК України не забезпечує належного охоплення воєнних злочинів, пов'язаних з експлуатацією. Визначено необхідність запровадження Концепції адаптації Кримінального кодексу України до вимог Римського статуту та Конвенції про захист прав людини.

Висновки. Запропонована модель реформування дозволяє посилити кримінально-правові гарантії захисту особи, зменшити ризики порушень Конвенції у національній правозастосовній практиці та забезпечити інтеграцію України в європейський і міжнародний правовий простір.

Ключові слова: міжнародні злочини, кваліфікація, експлуатація, міжнародне гуманітарне право, правова адаптація, індикативна матриця.

REFORM OF THE CRIMINAL LEGISLATION OF UKRAINE IN THE FIELD OF COMBATING HUMAN EXPLOITATION BASED ON INTERNATIONAL CRIMINAL LAW STANDARDS: AN INTERDISCIPLINARY MODEL OF DOCTRINAL REFORM

Bukhtoiarova Valeriia Vadymivna,
Postgraduate Student at the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
vvkhrystiuk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2994-5097

Relevance of the Topic. In the context of armed aggression against Ukraine, the need to revise current criminal legislation in the field of combating human exploitation in accordance with international standards has become increasingly urgent, particularly with regard to the jurisprudence of the International Criminal Court

and the European Court of Human Rights. The growing incidence of systemic sexual and labor enslavement of civilians during armed conflict necessitates a normative response grounded in internationally recognized legal principles.

Purpose. The aim of the study is to develop a doctrinal model for reforming Ukraine's criminal legislation, which would ensure its harmonization with the practice of the International Criminal Court and the European Court of Human Rights in the qualification of exploitation-related offenses, taking into account the context of armed conflict.

Methods. The study employs comparative, systemic-structural, and formal-legal methods, which enable a juxtaposition of the provisions of the Criminal Code of Ukraine with international criminal law standards, as well as an analysis of the case law of the International Criminal Court and the European Court of Human Rights regarding the exploitation of individuals.

Results. Based on indicative matrices, the study establishes that the current version of Article 438 of the Criminal Code of Ukraine does not adequately cover war crimes related to exploitation. The necessity of introducing a Concept for the Adaptation of the Criminal Code of Ukraine to the requirements of the Rome Statute and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is substantiated.

Conclusions. The proposed reform model strengthens criminal law guarantees for the protection of individuals, reduces the risks of Convention violations in national legal practice, and facilitates Ukraine's integration into the European and international legal space.

Key words: international crimes, legal qualification, exploitation, international humanitarian law, legal adaptation, indicative matrix.

Вступ. Перспективи вдосконалення кримінального законодавства України у сфері протидії незаконній експлуатації людини на основі компаративного аналізу практики Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) формують підґрунтя для системної адаптації національного правового поля з урахуванням міжнародних стандартів та актуальних викликів, зумовлених триваючою збройною агресією російської федерації проти України. Гуманітарна та правова реальність, у якій перебуває держава, зумовлює потребу у всебічному переосмисленні чинних механізмів кримінально-правового реагування на діяння, пов'язані з експлуатацією особи, особливо в умовах збройного конфлікту, тимчасової окупації, системного насильства з боку держави-агресора та численних порушень фундаментальних принципів міжнародного гуманітарного права.

1. Системна невідповідність кримінального законодавства України міжнародним стандартам у сфері протидії експлуатації людини: виклики воєнного часу

Кримінальний кодекс України містить низку статей, спрямованих на захист особи від порушень у мирний час і лише ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни», безпосередньо інтегрує положення міжнародного гуманітарного права в національну кримінально-правову систему. Проте вказана стаття має загальний характер і не розкриває повністю специфічні прояви експлуатації людини в умовах збройного конфлікту, які можуть набувати системного, організованого характеру, зокрема сексуальне рабство, примус до проституції, використання дітей у воєнних діях, примусову працю, залучення цивільних до ворожих дій або використання їх як живого щита.

Указане свідчить про потребу в оновленні та розширенні законодавчої конструкції ст. 438 КК України з урахуванням міжнародно-правових підходів до кримінального переслідування воєнних злочинів. Така модернізація має передбачати чітке нормативне закріплення контекстуального еле-

менту (наявність міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту), визначення спеціального суб'єкта злочину (військово-службовець, представник окупаційної адміністрації), конкретизацію об'єкта посягання (цивільне населення, осіб, що не беруть участі у бойових діях), а також визнання міжнародного характеру такого діяння.

Крім того, важливим кроком на шляху адаптації законодавства України з європейськими стандартами є інституалізація правових понять, які на сьогодні залишаються поза межами нормативної конкретизації у національному кримінальному праві. Наприклад, кримінальне законодавство Республіки Польща вже містить дефініцію систематичного насильства як обтяжуючої обставини примусу (ст. 191) (Станіч, 2016: 77). Це положення має вагоме значення для протидії латентним формам експлуатації, зокрема в ситуаціях, коли потерпіла особа внаслідок психологічного тиску або соціально-економічної залежності не усвідомлює власного жертвенного статусу. У свою чергу, кримінальне законодавство Литовської Республіки містить чітке положення про кримінальну відповідальність за вербування, використання та мобілізацію дітей у збройних конфліктах (ст. 105) (Менченя, 2021: 71). Такий підхід може бути імплементований в Україні шляхом запровадження окремої норми, що передбачатиме кримінальну відповідальність за вербування осіб, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, з метою їх участі в бойових діях. Така ініціатива відповідатиме положенням ст. 77 (2) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р. (Організація Об'єднаних Націй, 1977).

Оцінюючи перспективи вдосконалення кримінального законодавства України у сфері протидії експлуатації людини, зокрема в умовах збройного конфлікту, слід наголосити на необхідності комплексного та стратегічного підходу до подальшої правової реформи. Імплементация найкращих практик зазначених держав, адаптованих до українського правового, безпекового та гуманітарного контексту, має ґрунтуватися не лише на фор-

мальному запозиченні правових конструкцій, але й на всебічному інституційному, термінологічному, процедурному та доктринальному узгодженні національного законодавства із міжнародними стандартами та зобов'язаннями України.

Одним із ключових напрямів такої реформи має стати розробка окремої глави Кримінального кодексу України, присвяченої злочинам міжнародного характеру, з чіткою типологізацією складів воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Це дозволить забезпечити системність, правову визначеність та ефективне розмежування таких діянь від загальнокримінальних правопорушень. У контексті ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (Закон України № 3909-IX від 21.08.2024) (Верховна Рада України, 2024), формування такої глави має стати ключовим етапом гармонізації кримінального законодавства з положеннями ст.ст. 6–8 Римського статуту, які встановлюють ознаки геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Національна модель має передбачати не лише криміналізацію зазначених діянь, але й визнання їх міжнародного характеру за наявності відповідного зв'язку із збройним конфліктом. З цією метою доцільним є внесення змін до ст. 438 Кримінального кодексу України або ж ухвалення окремих норм, які б містили чітке формулювання контекстуального елементу як необхідної ознаки складу воєнного злочину – відповідно до положень міжнародного гуманітарного права та практики Міжнародного кримінального суду (зокрема у справах «Прокурор проти Жермена Катанги» (International Criminal Court, 2009a) «Прокурор проти Томаса Лубанги Діло» (International Criminal Court, 2009b), «Прокурор проти Домініка Онгвена» (ЮрФем, 2022).

Окремої уваги потребує також уніфікація термінології, що є важливою передумовою забезпечення системної узгодженості кримінального законодавства. Зокрема, такі поняття, як «експлуатація», «примус», «контекст збройного конфлікту», «злочини проти людяності», «військовополонені», мають бути нормативно визначені з урахуванням відповідних міжнародно-правових джерел. Йдеться про Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи до них, Римський статут, Конвенцію про права дитини 1989 р., а також акти Ради Європи та Європейського Союзу.

2. Індикативні матриці та концептуальна модель правової рецепції: інтеграція практики МКС і ЄСПЛ у процес реформування українського кримінального права

Враховуючи сучасні виклики у сфері міжнародного кримінального права, пов'язані з необхідністю ефективного реагування на злочини міжнародного характеру, найбільш важливим кроком до реформування національного кримінального законодавства вбачається імплементація прецедентної практики Міжнародного кримінального суду як джерела тлумачення норм міжнародного кримінального права в межах національ-

ної правозастосовної системи. На сьогодні в Україні відсутній дієвий механізм інтеграції правових позицій міжнародних судових інституцій у національну практику. У зв'язку з цим доцільно закріпити в Кримінальному процесуальному кодексі України положення, які б дозволяли прямо використовувати прецедентну практику МКС під час тлумачення складів злочинів міжнародного характеру – з урахуванням Римського Статуту (Міжнародний кримінальний суд, 1998), документа Elements of Crimes (International Criminal Court, 2002), та розробити спеціальні методичні рекомендації для судів.

У якості стратегічного заходу можна розглядати розробку єдиної методології кваліфікації злочинів міжнародного характеру з урахуванням контекстуального елементу, на основі практики МКС та досвіду правозастосування у країнах-учасниках.

З огляду на зазначене, доцільним видається представлення першого етапу гармонізації національного кримінального законодавства із системою Міжнародного кримінального суду у вигляді індикативної матриці відповідності положень Кримінального кодексу України до стандартів, встановлених Римським статутом, Документом про елементи злочинів та прецедентною практикою МКС¹ (див. табл. 1).

Такий формат дозволяє не лише наочно ідентифікувати розбіжності та прогалини у чинному кримінально-правовому регулюванні, а й слугує концептуальною основою для подальшого доктринального та нормативного моделювання у напрямі імплементації міжнародних стандартів кримінальної відповідальності.

Запропоновані зміни спрямовані не лише на зміцнення захисту прав і свобод особи, але й на забезпечення правової визначеності у кваліфікації діянь, що становлять злочини міжнародного характеру, зокрема тих, що мають ознаки експлуатації в умовах збройного конфлікту.

Концептуальний приклад можливої правової рецепції, що ґрунтується на компаративному аналізі та спрямована на осмислення оптимальних моделей правового регулювання у сфері протидії експлуатації людини – про формування нормативно-орієнтованих зразків і доктринальних орієнтирів, а не про буквальне відтворення законодавчих механізмів у структурі Кримінального кодексу України.

У цьому сенсі відповідні пропозиції можуть бути розглянуті як елемент доктринального

¹ Індикативна матриця відповідності положень Кримінального кодексу України до практики Міжнародного кримінального суду – це аналітичний правовий інструмент, що являє собою структуровану таблицю порівняльного аналізу, яка дозволяє встановити рівень відповідності норм національного кримінального законодавства України положенням Римського статуту, Документа про елементи злочинів (Elements of Crimes) та прецедентній практиці Міжнародного кримінального суду. Така матриця застосовується для виявлення прогалин, дублювань, колізій або нормативної фрагментарності в Кримінальному кодексі України щодо складів міжнародних злочинів – геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів – із метою подальшої гармонізації національного права з міжнародними стандартами кримінальної відповідальності.

Таблиця 1

Індикативна матриця відповідності положень Кримінального кодексу України до практики Міжнародного кримінального суду

Категорія злочину (МКС)	Статті Римського статуту	Ключові елементи складу	Відповідна норма КК України	Відповідність	Коментар
Геноцид	Ст. 6	Намір знищити групу; вбивство, насильство тощо	Ч. 1 ст. 442	Часткова	Не охоплено весь спектр форм геноциду
Злочини проти людяності	Ст. 7	Систематичні дії проти цивільного населення	Ст. 438, інші – розпорошені	Відсутня	Відсутній системний підхід
Воєнні злочини – сексуальне насильство	Ст. 8 (2) (b) (xxii)	Зґвалтування, сексуальне рабство	Ст. 152–156, 438	Часткова	Не враховано контекст конфлікту
Вербування дітей у збройні сили	Ст. 8 (2) (b) (xxvi)	До 15 років – участь у бойових діях	Відсутня	Відсутня	Потребує законодавчого закріплення
Примусова праця	Ст. 8 (2) (a) (vii), (b) (xviii)	Примус без виправданої підстави	Ст. 149, 438	Часткова	Контекст конфлікту не відображено
Живий щит	Ст. 8 (2) (b) (xxiii)	Використання цивільних як щит	Відсутня	Відсутня	Потребує прямої криміналізації
Депортація / насильницьке переміщення	Ст. 7 (1) (d), 8 (2) (a) (vii)	Примусове переміщення	Відсутня	Відсутня	Не охоплено в ККУ
Сексуальне рабство	Ст. 7 (1) (g), 8 (2) (b) (xxii)	Поневолення у сексуальному аспекті	Немає окремого складу	Відсутня	Потребує спеціального закону

бачення перспектив подальшої трансформації кримінального законодавства України у відповідь на сучасні гуманітарно-правові виклики. Їх реалізація можлива лише за умов глибокого наукового осмислення, досягнення фахового консенсусу серед експертного середовища, забезпечення публічної легітимності в межах демократичного законотворчого процесу, а також ретельного правового моделювання з урахуванням національного контексту та чинних міжнародно-правових зобов'язань України.

Окрему, принципово важливу складову стратегії вдосконалення національного кримінального законодавства України становить необхідність його гармонізації з міжнародно-правовими стандартами у сфері захисту прав людини, зокрема в контексті зменшення кількості випадків оскарження рішень національних судів до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Україна вже тривалий час перебуває у полі юрисдикції ЄСПЛ як держава-учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., що покладає на неї обов'язок ефективно впроваджувати положення Конвенції у національне законодавство та судову практику.

Системна адаптація кримінального права з вимогами Конвенції передбачає не лише формальне узгодження змісту кримінально-правових норм із положеннями цього міжнародного договору, а й забезпечення механізмів їхнього реального та ефективного застосування в межах національної правозастосовної практики. Особливого значення у цьому контексті набуває орієнтація на усталені правові позиції ЄСПЛ, які формують стандарт належного правосуддя, що має бути обов'язковим елементом кримінального процесу в Україні.

Пріоритетним напрямом у процесі такої гармонізації слід визначити перегляд чинних

кримінально-правових норм на предмет їх відповідності принципу правової визначеності, вимогам справедливого судового розгляду, презумпції невинуватості, заборони катувань, права на свободу та особисту недоторканність, а також забезпечення ефективного засобу юридичного захисту (ст.ст. 3–7, 13 Європейської конвенції з прав людини).

Практика ЄСПЛ свідчить, що основними підставами для визнання порушень Конвенції у кримінальних справах є недоліки в законодавчому регулюванні. Серед них – відсутність чітко визначених елементів складу кримінального правопорушення (що суперечить принципу “lex certa” (початок визначеності)), надмірна широта дискреції органів правопорядку, непропорційність або невиправданість передбачених санкцій, недотримання процесуальних гарантій на досудовому етапі, а також порушення стандартів захисту вразливих груп – жінок, дітей, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від збройного конфлікту.

Таким чином, у межах запропонованого підходу доцільно представити результати оцінки ризику порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄСПЛ) через аналіз відповідності національних кримінально-правових норм ст.ст. 3–7 і 13 Конвенції із застосуванням спеціально розробленої матриці відповідності, яка дозволяє ідентифікувати потенційно проблемні норми та сформулювати напрями їхнього нормативного удосконалення² (див. табл. 2).

² У сучасному правовому дискурсі індикативна матриця відповідності (compliance mapping matrix) виступає як аналітичний інструмент, який дозволяє співвіднести норми національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами, насамперед із практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), сформованою на основі тлумачення та застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Таблиця 2

Індикативна матриця відповідності положень Кримінального кодексу України до практики Європейського суду з прав людини

Стаття КК України	Ключові порушення	Аналогічні справи ЄСПЛ	Рекомендації щодо гармонізації
149 (Торгівля людьми)	Невизначеність елементів складу злочину, відсутність чіткого тлумачення експлуатації	S. M. v. Croatia (2020)	Уточнення поняття «експлуатація», імплементація ст. 4 Конвенції та Факультативного протоколу 2000 р.
154 (Примушення до вступу в статевий зв'язок)	Відсутність кваліфікованих ознак, недостатній обсяг захисту вразливих категорій осіб	M. C. v. Bulgaria (2003)	Визначення спеціальних ознак щодо потерпілих, інкорпорація практики M. C. v. Bulgaria
438 (Порушення законів та звичаїв війни)	Узагальненість диспозиції, відсутність спеціалізованих складів за видами експлуатації	Kononov v. Latvia (2010)	Створення окремих складів воєнних злочинів з урахуванням Римського статуту та елементу контексту
127 (Катування)	Невідповідність стандартам заборони катувань (ст. 3 Конвенції)	Kudla v. Poland (2000), Afanasyev v. Ukraine (2005)	Визначення катування згідно з практикою ЄСПЛ, запровадження абсолютної заборони
371 (Завідомо незаконне затримання, привід, арешт або тримання під вартою)	Порушення гарантій свободи та особистої недоторканності (ст. 5 Конвенції)	Nevmerzhitsky v. Ukraine (2005)	Нормативна конкретизація процедур затримання та арешту, відповідність ст. 5 Конвенції

На основі аналізу, здійсненого за допомогою індикативних матриць, одним із перспективних напрямів удосконалення національного законодавства слід вважати розробку системного правового інструменту – Концепції приведення кримінального законодавства України у відповідність до усталеної практики МКС, ЄСПЛ та стандартів Європейської конвенції з прав людини. Такий документ міг би стати основою для доктринального, законодавчого та правозастосовного оновлення й включати: огляд типових порушень прав людини, зафіксованих міжнародними судовими інстанціями; аналіз положень Кримінального кодексу України, які потенційно можуть спричинити порушення Конвенції; конкретизовані пропозиції щодо законодавчих змін з урахуванням практики МКС, ЄСПЛ, висновків Венеційської комісії та рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи; механізми запобігання повторним порушенням через розвиток національної судової практики, зокрема у формі роз'яснень Верховного Суду, рекомендацій Вищої ради правосуддя, а також відповідної навчальної роботи з фахівцями системи правосуддя.

Отже, інституційне забезпечення відповідності кримінального законодавства міжнародним стандартам передбачає обов'язкове залучення фахівців з міжнародного права до процесу нормотворчості, а також створення при Міністерстві юстиції України або Верховній Раді України постійно діючого дорадчого органу з питань адаптації національного законодавства до практики МКС, ЄСПЛ та положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Висновки. Реформування кримінального законодавства України у сфері протидії експлуатації людини в умовах збройного конфлікту вимагає комплексного підходу, що поєднує імплементацію норм міжнародного гуманітарного права, практики Міжнародного кримінального суду та Євро-

пейського суду з прав людини. Ключовими напрямами виступають: оновлення ст. 438 КК України з урахуванням контекстуального елементу та спеціального суб'єкта; уніфікація правової термінології; нормативне закріплення складів злочинів міжнародного характеру; а також інтеграція прецедентної практики МКС у національну правозастосовну систему. Запровадження індикативних матриць і концепції правової адаптації дозволить забезпечити правову визначеність і відповідність Кримінального кодексу України міжнародним стандартам.

ЛІТЕРАТУРА:

- Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол ; ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 10.04.2025).
- Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
- Кримінальний кодекс Литовської Республіки / пер. з лит. К. В. Менченя ; за ред. О. В. Коротюк. Київ : ОВК, 2021. С. 71.
- Кримінальний кодекс Республіки Польща / пер. з пол. В. С. Станіч ; за ред. В. Л. Менчинського. Київ : ОВК, 2016. С. 77.
- Онгвен: огляд рішення Міжнародного кримінального суду. *Jurfem* : офіційний сайт. URL: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/Онгвен_огляд-рішення_МКС.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
- Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 10.04.2025).
- Elements of Crimes. International Criminal Court. 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).
- Katanga case: Case information sheet (ICC-01/04-01/07). International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/KatangaEng.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).
- Lubanga case: Case information sheet (ICC-01/04-01/06). International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/LubangaEng.pdf> (дата звернення: 10.04.2025).

REFERENCES:

1. Organizatsiia Obiednanykh Natsii (1977). Dodatkovyi Protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnia 1977 roku [Additional Protocol to the Geneva Conventions of 12 August 1949, relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), of 8 June 1977]. Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2024). Zakon Ukrainy “Pro ratyfikatsiiu Rym'skoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho” vid 21 serpnia 2024 r. № 3909-IX [Law of Ukraine “On the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its amendments” of August 21, 2024 No. 3909-IX]. Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>
3. Litovs'ka Respublika (2021). Kryminal'nyi kodeks Litovs'koi Respubliki / per. z lyt. K. V. Menchenia; za red. O. V. Korotiuk [Criminal Code of the Republic of Lithuania / transl. from Lithuanian by K. V. Menchenia; ed. by O. V. Korotiuk]. Kyiv: OVK.
4. Pol'shcha (2016). Kryminal'nyi kodeks Respubliki Pol'shcha / per. z pol. V. S. Stanish; za red. V. L. Menchyns'koho [Criminal Code of the Republic of Poland / transl. from Polish by V. S. Stanish; ed. by V. L. Menchynskyi]. Kyiv: OVK.
5. Jurfem (2022). Ongven: ohliad rishennia Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Ongwen: Overview of the judgment of the International Criminal Court]. Jurfem – Ukrainian Women Lawyers Association. URL: https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2022/08/Онгвен_огляд-рішення_МКС.pdf
6. Mizhnarodnyi kryminalnyi sud (1998). Rym'skyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17 lypnia 1998 r. [Rome Statute of the International Criminal Court of July 17, 1998]. Zakonodavstvo Ukrainy – Legislation of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588
7. International Criminal Court (2011). Elements of crimes. The Hague: ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf>
8. International Criminal Court (n.d.). Katanga case: Case information sheet (ICC-01/04-01/07). The Hague: ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/KatangaEng.pdf>
9. International Criminal Court (n.d.). Lubanga case: Case information sheet (ICC-01/04-01/06). The Hague: ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/LubangaEng.pdf>

Стаття надійшла до редакції 15.04.2025
The article was received 15 April 2025